

KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ VE ŞANGHAI İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜNÜN EKONOMİK ENTEGRASYON BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI

Araş. Gör. Mehmet Şahin*

Aksaray Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Adana Yolu 7.km Kampüs/Aksaray

Özet

Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) ve Şanghai İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) yirminci yüzyılın sonlarına doğru oluşmuş iki bölgesel örgütlenmedir. Bu çalışmanın amacı iki örgütü ekonomik entegrasyon teorileri bağlamında karşılaştırmaktır. Çalışmanın ilk kısmında bölgesel entegrasyon teorilerine değinilecek, daha sonra KEİ ve ŞİÖ ele alınacaktır. Sonuç bölümünde ise her iki örgütün karşılaştırmasına yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz Ekonomik İşbirliği, Şanghai İşbirliği Örgütü, Bölgesel entegrasyon

COMPARATIVE STUDY OF BLACKSEA ECONOMIC COOPERATION AND SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION IN ECONOMIC INTEGRATION

Abstract

Blacksea Economic Cooperation and Shanghai Cooperation Organization are two regional institutions that has established in late 20th century. The purpose of this paper is to compare two organization in terms of economic integration with respect to integration theories. Having mentioned integration theories, examination of Blacksea Economic Cooperation and Shanghai Cooperation Organization will be held. In the final phase comparative analysis takes place.

Keywords: Blacksea Economic Cooperation, Shanghai Cooperation Organization, Regional Integration

* E-posta: mesahin@alumni.bilkent.edu.tr

1. Giriş

20. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp son çeyreğinde hız kazanan bölgesel birleşmeler uluslar arası ilişkiler disiplininde yeni inceleme sahaları başlatıp yeni teorilerin gelişmesine vesile oldu. Bunun yanında bölgeleri, ülkeleri ve yeni kurulan kurumları daha yakından inceleme gerekliliği doğdu. Bu çalışmanın birinci bölümünde bölgesel entegrasyon teorilerine değinilmekte, bölgesel birlikteliklerin ekonomik etkileri incelenmekte, sonraki kısımda ise bu teori çerçevesinde bölgesel iki örgüt olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ele alınacaktır.

Bu iki örgütten ŞİÖ askeri – savunma amaçlı olarak kurulmuş olsa da zamanla işbirliğinin kapsamı genişletilerek ekonomik birliktelik misyonu da yüklenmiştir. KEİ ise en baştan itibaren ekonomik entegrasyonu ve işbirliğini amaçlayan bir örgüt olarak kurulmuştur. Bu bağlamda her iki örgütün de ekonomik alanda göstermiş oldukları faaliyetler karşılaştırılacaktır.

Araştırma hem entegrasyon teorilerinin kullanılması hem de uluslararası ekonomik örgütlerde başarı kıstasları için çerçeve çizmesi bakımından önemlidir ve daha önce bu çerçevede herhangi bir araştırma yapılmadığı görülmüştür. Ayrıca diğer araştırmalardan farklı olarak burada biri askeri diğeri ise ekonomik kaygılarla kurulmuş iki örgüt ele alınmıştır.

2. Bölgesel Entegrasyon

Bölgesel İşbirliği

Genel anlamda bölgesel entegrasyon, günümüz politik ekonomistlerden Simon Hix tarafından ulus devletlerin ortak yönetim amacıyla gönüllü olarak oluşturduğu kurumlar bütünü olarak tanımlanmıştır.[1] Bölgesel entegrasyonlar; ekonomik, askeri, sportif vs birçok alanda gerçekleşebilir. Özel olarak ekonomik entegrasyon ise; *en önemli ve öncelikli karakteristik olarak bağımsız devletler arasında "Tercihli Ticaret Anlaşmaları"nın kurulması* şeklinde tanımlanmıştır.[2] Bu anlaşmalar çeşitli türlerde kurulabilir.

Bölgeselleşmedeki dinamiklerin ortaya konması, açıklanması, anlaşılması, tahmin edilebilmesi ve betimlenebilmesi henüz dünya politikasında kısmen çözülebilmüş bir meseledir ve bunun sebebi de yeterli derece teori oluşmamış olmasıdır.[3] Bununla birlikte bu birlikteliklerin sayısının artmasına etkili olabilecek dünya üzerindeki 1970'lerin sonundan itibaren başlayan birtakım değişimler iyi anlaşılmalıdır. (1) Çift kutupluluktan üç kutupluluğa kayış ve neticesinde yeni iş ve emek bölümü, (2) Amerika'nın hegemon gücünün azalmasıyla bölgesel birleşmelere daha sıcak bakması, (3) Westphalia sisteminin erozyona uğramaya başlamasıyla karşılıklı bağımlılığın artması ve son olarak (4) neo-liberal görüşün dünya politikasında ağırlık kazanması dünyada bölgesel işbirliklerinin artmasında itici güç olmuştur.[3]

Ekonomik anlaşmalar neticesinde oluşan birliktelikleri sınıflandırmada da tıpkı teoride olduğu gibi, henüz standart oluşmamıştır. İktisatçılar arasında uluslararası ekonomi bağlamında ve parasalcılık bağlamında olmak üzere iki çeşit sınıflandırmaya gidilmiştir.[1] Rıdvan Karluk ise ekonomik birleşmeleri sınıflandırmada ticaret anlaşmalarını referans almış ve dört çeşide ayırmıştır; (1) Serbest Ticaret Bölgesi, (2) Gümrük Birliği, (3) Ortak Pazar ve son olarak (4) Ekonomik Birlik.[4]

Anlaşmaların içeriği ve boyutu ne olursa olsun hepsinin ortak yanı, devletler tarafından kendi rızalarıyla ekonomik avantajlar elde etmek maksadıyla oluşturulmalarıdır. Burada elde edilmek istenen ekonomik avantaj genelde dış pazarlara ulaşırken ticari engellere takılmamak, böylece yurt içindeki müteşebbislerin büyümesini kolaylaştırmaktır. Anlaşmanın içeriğine göre ise bazı durumlarda eski ticari ortaklarla araya ekonomik bariyer koymak amacı da güdülebilir ancak *en ziyade müsaadeye mazhar memleket* anlaşması başta olmak üzere önceden imzalanmış kısıtlayıcı anlaşmalar zaman zaman bu fiile engel teşkil etmektedir. Anlaşmaların bütünleştirici etkisi anlaşmanın içeriği kadar tarafların anlaşmadan önceki durumlarına da bağlıdır. Bu bakımdan anlaşmaların ekonomik bütünleşmeleri daha düşük oldan ülkeler arasında yapılması daha verimli sonuç alınmasını sağlar.

Ekonomik entegrasyon sonucunda blok dışı ülkelerden ithalat azalırken, blok içi ticaret artmaktadır.[5] Ancak burada değinmek gerekir ki; blok içinde ticaretin artması bloğun kendi kendine yeterliliğine bağlı olarak değişir. Zira

blok içinde üretim homojense, oluşturulan blok yeterli kaynaklara sahip değilse veya yeterince güçlü bir pazar oluşturamıyorsa bu durumda oluşturulan ortaklığın ekonomik bakımdan önemli bir getirisi olmayacaktır.

Bölgesel ekonomik birleşmelerde başarıya ulaşabilmek için bir takım kısıtlara ihtiyaç vardır. Konu hakkında çeşitli fikirler farklı akademisyenler tarafından ortaya atılmaktadır. Bu çalışmada hepsi mümkün olduğu kadar bir başlık altına toplanmaya çalışılarak verilmektedir. Buna göre;

- a) Ekonomik gelişmede benzerlik oluşması; şayet sanayileşmiş bir ülke ile sanayisi az gelişmiş bir ülke ekonomik birlikteliğe girse işgücünden kaynaklı göçler sonucunda aralarındaki fark daha da açılabilir. Ayrıca ekonomik yapıların benzerliği de önemli rol oynamaktadır¹.
- b) Coğrafi yakınlık; ülkeler arasındaki taşıma maliyetlerini azaltmak için önemli bir kısıttır.
- c) Askeri ve siyasi ortaklıklar; üye ülkelerin benzer idealleri paylaşması önemlidir çünkü ekonomik, askeri ve politik ilişkiler arasında güçlü bir karşılıklı etkileşim vardır. [4] Bunların yanında öncelik olmasa bile sosyal ve kültürel benzerlikler de önemli katalizör görevi üstlenir.
- d) Üye sayısı; entegrasyonların az üye ile başlayıp zamanla genişlemesi genelde tercih edilen bir metottür. Entegrasyon teorileri bölümünde konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi ele alınacaktır.

Entegrasyon Teorileri

Entegrasyon teorileri uluslararası ilişkiler disiplininde İkinci Dünya Savaşından sonra değişen ekonomik şartların neticesinde oluşmuş bir sistemattir. Karl Deutsch tarafından başlatılan çalışmalar kısa sürede Ernst Haas tarafından teori haline getirilmiştir. Başta Haas olmak üzere, entegrasyon teorisi üzerinde çalışan akademisyenler, Batı Avrupa bütünleşmesini referans almışlardır ve bu teorileri diğer bölgelerin bütünleşmesinde de uygulamaya çalışmışlardır. Her ne kadar Haas daha sonraki yıllarda bölgesel entegrasyon teorisini genelleştirmenin demode olduğunu ilan etse de [6] gerek akabinde alternatif bir teorinin ortaya çıkması gerekse de hâlâ en başarılı entegrasyon modelinin Batı Avrupa entegrasyonu olması sebebiyle bu çalışmanın teorik kısmını oluşturması gerektiği düşünülmüştür. Hâlihazırda bu konudaki iki önemli teori “yeni işlevselcilik” ve “intergovernmentalism”dir.

Yeni İşlevselcilik (neo – functionalism)

Avrupa bütünleşmesi teorisinin ilki olan yeni işlevselcilik, İkinci Dünya Savaşından sonra bütün bölgesel işbirliklerini açıklamak amacıyla ortaya atılmıştır.[7] Kökeni idealizme dayanır. Yeni işlevselcilik, entegrasyonların dinamiklerini açıklamak için üç ayrı tez geliştirmiştir: Yayılma (spillover) tezi, elit sosyalizasyon (elite socialization) tezi ve uluslar üstü çıkar grupları (supranational interest groups) tezi.[7]

Yayılma tezi bahsi geçen tezler arasında en fazla rağbet görenidir. Buna göre; herhangi bir alandaki işbirliğinin sağlam zemine oturması için zaman içinde tali alanlarda da işbirliğini gerekli kılabilir. Sözelimi, serbest dolaşım hakkı tanınan bir ekonomik birliktelikte bu hakkın kullanılmasında verim alınabilmesi için zaman içinde eğitim alanında da bir standartlaşmaya gidilmesi gerekebilir, zira ülkelerdeki eğitim sistemlerinin farklı olması göç edilen ülkede eğitim sistemi farkından kaynaklanan sebeplerle çalışanın verimini düşürebilir.

Elit sosyalizasyon tezi ise kurumlardan ziyade karar alıcılarla ilgilidir. Buna göre uluslar üstü kurumlarda görev alan kişiler zamanla ulusal çıkarların yerine kolektif çıkarları düşünüp savunmaya başlarlar. Lindberg’e göre birlikte çalışma insanlarda ortak problem çözüme, sosyal projeler geliştirme gibi yetenekler kazandırır.[7]

Uluslar üstü çıkar grupları tezine göre ise sadece elitler değil, başta özel müteşebbisler olmak üzere birçok kesim usular üstü kurumlardan fayda sağlar ve entegrasyon ne kadar büyük olursa bölgeleri o kadar gelişir. Hatta bu grupların hükümetlere entegrasyonları hızlandırmaları konusunda baskı yapacağı iddia edilir.[7]

Intergovernmentalism

İdealizm temelinden yola çıkılarak geliştirilen yeni işlevselciliğin aksine Intergovernmentalism realizmden esinlenilerek geliştirilen bir teoridir ve aslında Avrupa entegrasyonu için geliştirilse de bütün uluslararası örgütlere uygulanılabileceğini savunmaktadır. Nitekim Intergovernmentalistler entegrasyon kelimesinden ziyade işbirliği kelimesini kullanmayı tercih ederler.[7] Yeni işlevselciliğin gözden düştüğü bir dönemde ona alternatif olarak üretilen bu teze göre; entegrasyon belli çıkar gruplarının değil, doğrudan ulus devletlerin çıkarları için bizzat

¹ Liberal ülkelerin oluşturduğu AET’ye karşılık sosyalist ülkelerin oluşturduğu COMECON gibi

kendileri tarafından yönetilen bir süreçtir.[1] Buna göre devletler bölgesel bütünleşmeleri veya uluslararası kuruluşları ancak ortak çıkarları bir araya geldiği, ortak hedefler belirledikleri zaman oluştururlar.

3. Karadeniz Ekonomik İşbirliği

Karadeniz’de bölgesel bir işbirliği kurma fikri ilk defa 1990 yılında Türk bürokrasisi tarafından ortaya atılmış,[8] Sovyetler Birliği’nin dağılmasının verdiği konjonktürel imkân sayesinde ise kısa süre içinde bu fikir Türk siyasilerinden de destek bulmuştur.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul’da imzalanan anlaşma ile kuruldu. Kuruluş antlaşmasına göre örgütün uğraş alanı; üye ülkelerin birbirleriyle insan kaynakları, doğal kaynaklar ve diğer kaynaklardan karşılıklı olarak faydalanma, ayrıca üye devletler arasında; ticari ve ekonomik büyüme, bankacılık, tarım, turizm, sağlık, çevre gibi konularda işbirliğinin yanı sıra gümrük, uyuşturucu kaçakçılığı, radyoaktif maddelerin taşınması ve terörizm gibi güvenliği ilgilendiren konularda işbirliği oluşturmaktır.[9]

Anlaşmadan da anlaşılacağı üzere, örgüt ekonomik işbirliğini temel almakla birlikte savunma ve güvenlik gibi alanları da kapsayacak bir işbirliği oluşturma gayesiyle kurulmuş olsa da bu alanlarla ilgili örgüt içinde herhangi bir birim oluşturulmamıştır. Örgüt tarafından oluşturulan en önemli kurum Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankasıdır. Ancak bankanın gücü ve üye ülkelere katkısı diğer uluslar arası finans kurumlarının yanında oldukça cüzi miktardadır. Geride kalan 10 yıl içinde bankanın üye ülkelerin finansmanlarına ayırdığı toplam miktar 1,5 milyar dolardır ve en fazla kullanan ülkeler Türkiye, Rusya ve Ukrayna’dır.[10]

Karadeniz Ekonomik İşbirliğini oluşturan üyeler dünyadaki en önemli enerji kaynaklarına ve güçlü bir nüfus potansiyeline sahiptirler. Ancak buna rağmen Rusya hariç üye ülkelerden hiçbiri büyük bir ekonomik yapıya sahip değildir.

Yukarıda bahsedilen ekonomik bütünleşmede başarı kıstaslarını ele almak gerekirse; ilk olarak üye ülkelerin ekonomik yapılarında benzerlik ve birbirlerini tamamlayıcı özellikler gözükmemektedir. Bir tarafta AB üyesi olup güçlü pazar ekonomisi uygulayan ülkeler (Yunanistan, daha sonraki yıllarda Bulgaristan ve Romanya), bir yanda eski sosyalist sistemi devam ettirmeye çalışan kapalı ülkeler (Arnavutluk, Ermenistan) yer alırken Rusya ve Ukrayna gibi ekonomik dönüşüm yaşayan ülkeler olması ekonomik yapıda benzerlik kıstasına uymamaktadır.

İkinci olarak, üye ülkelerin birbirlerine yakın olması bu bölge için bir avantajdır. Her ne kadar ülkeler arasında güçlü ulaşım ağları henüz oluşmuş değilse de örgütün ilk dönem planları arasında bu eksikliği giderme çabası yer almaktaydı.[9] Ülkelerin birbirine yakın olması ve kara taşımacılığında karşılaşılan fizikî engellerin deniz taşımacılığında nispeten daha az olması bu zorluğun orta vadede kalkmasını sağlayabilir.

Üçüncü olarak, yukarıda sayılan örneklerden daha zor gözükeni, üye ülkeler arasında, bilhassa örgütün iki büyük ülkesi Rusya ve Türkiye’nin uzun yıllar boyunca ortak askeri ve siyasi çıkar bir yana, karşı saflarda yer alması ve yeni dönemde de karşı saflarda yer alması bile farklı ideallerin peşinden gitmeleri birliğin derinleşmesinde zorluk teşkil etmektedir.

Son olarak, Karadeniz Ekonomik İşbirliği tavsiye edilen aksine 11 adet kurucu üyeyle yola çıkmıştır ki bunları arasında Karadeniz’e sahil olmayan ülkeler de mevcuttu. Avrupa bütünleşmesinin bile başlangıçta 6 üyeden oluştuğu düşünülürse bu sayı oldukça büyüktür.

Entegrasyon teorileri açısından bakıldığında, yeni işlevselcilik çerçevesinde Karadeniz Ekonomik İşbirliğini oluşturan ülkeler arasında bu teorinin öne sürdüğünün aksine herhangi bir konudaki işbirliği bir başka alanda da işbirliği gerektirecek şekilde yayılmamıştır. Örgütün çalışma alanı ekonomi ile sınırlı kalmış, hatta ekonomi alanında bile tam anlamıyla güçlü ve kalıcı bir işbirliği sağlanamamıştır. Aynı şekilde örgütün yürütme görevini temsilcilerin yerine üye ülkelerin dışişleri bakanlarının üstlenmesi sebebiyle kolektif çıkarlar düşünülmemiş dolayısıyla ulus devletlerin çıkarları birliğin menfaatlerinin önünde tutulmuştur. Son olarak üye ülkelerde de KEİ lehine bir kamuoyu oluşmaması ve daha iyi alternatiflerin (AB, EFTA gibi) yer alması üzerine ülke içindeki çıkar grupları da KEİ’nin derinleştirilmesi konusunda hükümetlere herhangi bir baskıda bulunmamış, tam tersi AB gibi alternatif örgütler dururken başka maceralara atılmamak gerektiğinin üzerinde durmuşlardır. Bütün bunların sebebi yukarıda bahsi geçen kıstasların oluşmadığı veya oluşturulmadığı bu çalışma tarafından öne sürülse de üzerinde daha ayrıntılı olarak çalışılması gerektiği aşikârdır.

İntergovrenmentalist açıdan bakıldığında ise, rasyonel davranış sergileyen devletler KEİ'yi de ortak çıkarlarının tecellisi olarak görmektedirler ve bu iddia birçok kesim tarafından ortaya atılmıştır. Ancak üye ülkelerin örgütü kalıcı faktörlere dayalı aksiyoner nitelikli bir yapı yerine konjonktürel ihtiyaçlara cevap verebilecek reaksiyoner bir yapı olarak görmeleri entegrasyonun derinleşmesine engel teşkil etmiştir.[11]

Özetlemek gerekirse, Karadeniz Ekonomik İşbirliği entegrasyon teorileri çerçevesinde ele alındığında başarıya ulaşması gereken şartlar yerine gelmediği için bütünleşmenin derinleştiğinden de söz etmek mümkün değildir.

4. Şanghay İşbirliği Örgütü

Çin'in öncülüğünde 1996 yılında başlayan girişimler neticesinde 2001 yılında 6 Asya ülkesiyle Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) kuruldu. Örgüt kendisine amaç olarak; karşılıklı güven, iyi komşuluk ilişkileri kurma, ticaret, ekonomi, siyaset, bilim ve teknoloji alanlarında işbirliğini güçlendirmek ve güvenliği, barışı ve istikrarı kalıcı hale getirmek olarak benimsemiştir.[12] Örgüt askeri amaçlı kurulmuş olsa da ilerleyen yıllarda kapsamını genişleterek ekonomik işbirliği konusunda da ciddi adımlar atmıştır. Bunun en büyük işareti olarak 2006 yılında kurulan ŞİÖ İş Konseyi olarak gösterilebilir. (Son ekonomik krizle birlikte üye ülkeler ortak para birimi oluşturma konusunu da gündeme getirmişlerdir).[13] Nitekim Çin'in bu örgütü kurmasındaki amacın güvenlikten ziyade Rusya ve Orta Asya'daki petrol ve doğalgaz ithalatında işbirliği sağlamak hatta Rusya ile birlikte çok kutuplu bir sistem oluşturma çabasının olduğu yorumlanmıştır.[14]

KEİ'nin aksine, ŞİÖ'yü oluşturan ülkeler çok büyük ve güçlü ekonomik güce sahiptirler. Üye ülkelerden 2'si dünyanın en büyük 5 ekonomik gücü arasında yer almaktadır.[15] Dünyanın en büyük enerji kaynaklarına sahip olan bu ülkeler bölge ülkelerine de lokomotif olabilecek güce sahiptirler.

Ekonomik bütünleşmede başarı kıstasları ele alındığında; ŞEİ'yi oluşturan üyelerin ekonomik yapıları benzerlik arz etmektedir. Üye ülkelerin tamamı eski sosyalist devletlerdir (nitekim Çin hariç bütün üyeler eski SSCB'yi oluşturan devletlerdir) ve geçiş dönemi yaşamaktadır.

İkinci olarak, örgütü oluşturan üyeler arasında ciddi ulaşım sıkıntısı yaşanmamaktadır, çünkü başta demiryolları olmak üzere, SSCB döneminden kalma ulaşım ağları hâlâ işlerliğini sürdürmektedir ve dünyanın en önemli ulaşım rotlarından biridir.

Üçüncü olarak, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün güvenlik amacıyla kurulduğu bir örgüt olduğu düşünülürse ve soğuk savaştan sonra Rusya ve Çin'in sık sık tek kutuplu dünyayı kabul edilemez olduğunu vurgulaması[16] örgütün en azından kısa ve orta vade için ortak bir amaç edindiğine işaret etmektedir.

Son olarak, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün 5 üyeye başlayıp daha sonradan Özbekistan'ın da katılımıyla 6 üyeye çıkması, örgütün kurumsallaşma stratejisi açısından önemlidir. Avrupa bütünleşmesinin de benzer şekilde dönemin 2 büyük gücünün önderliğinde 6 üyeye başlaması ve zamanla genişlemesi göz önüne alındığında bu stratejinin doğruluğuna olan şüpheler azalmaktadır.

Entegrasyon teorileri çerçevesinde ele alındığında; yeni işlevselcilik çerçevesinde, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün geride kalan sekiz yıl içinde sadece güvenlik örgütü olmaktan çıkıp ekonomik alanda da kapsamlı işbirliğini öngören bir örgüt konumuna girdiği görülmektedir. ŞİÖ İş Konseyi, ortak para birimine geçme tavsiyeleri, Çin Devlet Konseyi Başkanı Wen Jiabao'nun ortak serbest ticaret bölgesi oluşturma önerisi[17] [18] bu konuda işin ciddiyetini gösteren emarelerdir. Henüz önemli adımların atılmadığı gözükse de son zamanlarda aynı ülkelerin davranışları bu konularda da girişimlerde bulunulacağı beklentilerini arttırmaktadır. Sözgelimi, hâlihazırda Rusya, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu çeşitli ülkelerle ticarete üçüncü ülkelerin paraları yerine tarafların kendi paralarını kullanmalarına dair antlaşmalara imza atmaktadır.

Bütün bunlara rağmen yeni işlevselcilerin öne sürdüğü tezlerin hayata geçip geçmediğini görmek için henüz erkendir. Zira ŞİÖ halen uluslararası örgüt konumunda olup, henüz uluslarüstü yapıya kavuşabilmiş değildir. Önümüzdeki dönemde bu örgütün daha yakından incelenerek yayılma etkisi, elit sosyalizasyon etkisi ve üye ülkelerdeki çıkar gruplarının tutum ve davranışlarından yola çıkılarak daha geçerli tespitlerin yapılması gerekmektedir.

İntergovernmentalist açıdan bakıldığında ise; Çin ve Rusya'nın tek kutuplu sisteme karşı çıkmaları ve ABD'ye karşı Avrupa'da ve Asya'da alternatif güçlere ihtiyaç olduğu hakkındaki görüşleri, Çin'in enerji bağımlısı olması, Rusya'nın ise Avrupa dışında yeni pazarlara ihtiyaç hissetmesi gibi uzun vadeli işbirlikleri, iki ülkeyi birbirine yakınlaştırma ihtiyacı hissettirmiştir. Böylesi güçlü bir oluşuma karşı daha zayıf durumda olan bölge ülkeleri de kayıtsız kalamayacaktır. Daha önemlisi, bölge ülkelerine alternatif olabilecek bir oluşum henüz kurulmamıştır. Bu bağlamda, bölge ülkeleri ŞİÖ'de menfaat görmekte ve "rasyonel" davranarak birliğe üye olmaktadır. Sonuç olarak, henüz kesin bir yorum yapabilmek için erken de olsa Şanghay İşbirliği Örgütü'nün entegrasyon teorileri bağlamında başarısızlığa uğraması için bir sebep gözükmemekle birlikte, dünya konjonktürünün değişmesi durumunda birliğin dağılma ihtimali her zaman için mevcuttur. Zira örgüt genişleme sürecine girerse homojenliği bozulabileceği gibi sorunlu bölgeleri de bünyesine katabilir.

5. Analiz: İki Örgütün Karşılaştırılması

Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Şanghay İşbirliği Örgütü, soğuk savaşın bitmesinin ardından oluşan güç boşluğunu her biri kendi bölgesinde doldurma amacıyla oluşturulan bölgesel işbirliklerinden ikisidir. Bu çalışmanın amacı iki örgütü ekonomik bağlamda karşılaştırıp hangisinin entegrasyon yolunda daha başarılı olduğunu dair sonuca varmaktır. Örgütlerin bütününe bakıldığında hedeflerini farklı tutsalar da özel olarak ekonomik bütünleşme bağlamında yorum yapmak daha elle tutulur sonuca ulaşılmasını sağlayacaktır.

İlk olarak üzerinde durulması gereken nokta; KEİ tamamen ekonomik bütünleşme maksadıyla kurulmuş bir örgüt iken ŞİÖ güvenlik kaygılarıyla kurulup zamanla ekonomiyi de kapsamına almıştır. Bu bakımdan ŞİÖ'nün entegrasyon yolunda daha başarılı bir yolda ilerlediği rahatlıkla söylenebilir.

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurulma çabaları 1996 yılında başlamış, 2001 yılında kurumsallaşması hayata geçmiştir. Bu süre zarfı içinde 5 ülke ile yola çıkılmış daha sonra Özbekistan'ın da sürece dâhil olmasıyla 6 üye ile kurulmuştur. Üye ülkelerin birbirlerine kısa sürede uyum sağlaması bakımından önemli olan bu konuda Karadeniz Ekonomik İşbirliğinde ise tercih edilmeyen bir yola girilmiş ve 11 üye ile kurulmuştur ki bu üyelerden 4 tanesinin Karadeniz'e kıyısı dahi yoktur. Bu durum üye ülkelerin birbirlerine kısa sürede uyum sağlamalarına engel teşkil eden bir durumdur.

İki örgütü oluşturan üyelerin profilleri incelendiğinde de örgütler arasında gözle görülür bir fark yer almaktadır. ŞİÖ'yü oluşturan devletlerin hepsi soğuk savaş döneminde doğu bloğunda yer almış ülkelerdir ve bunlardan Çin hariç hepsi eski SSCB'yi oluşturan devletler olmasının yanı sıra hâlihazırda BDT ülkeleridir. Ekonomik yapıları da benzerlik arz etmektedir. Uzun yıllar sosyalist düzenle yönetildikten sonra kademeli olarak pazar ekonomisine geçmeye çalışan bu devletlerin yaşadıkları tecrübeler ve geçirdikleri evreler aynıdır. Bütün bunların yanı sıra ülkelerin ekonomik yapıları birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir. Buna karşılık KEİ'yi oluşturan devletlerin ekonomik yapıları birbirlerinden tamamen farklıdır. Yunanistan gibi liberal ekonomi uygulayan bir devletten Arnavutluk gibi dış dünyaya oldukça kapalı bir devlete kadar çeşitli ekonomik unsurları barındırmaktadır. Üye ülkelerin bir kısmının AB sürecinde olduğu göz önüne alındığında kısa sürede uyum sağlamaları beklense de bu süreçte olmayan ülkelerin benzer tecrübeler yaşayacağı şüphelidir. ŞİÖ'nün aksine KEİ'yi oluşturan ülkelerin ekonomik yapıları ise birbirlerini yeterli ölçüde tamamlayıcı değildir.

Bunların yanında ŞİÖ'yü oluşturan devletlerin geçmişten gelen ve halen devam etmekte olan ortaklıkları mevcuttur. Bu örgütün üyelerinin tamamı soğuk savaşta aynı kutupta yer alırken KEİ'yi oluşturan devletlerden soğuk savaş döneminde Türkiye ve Yunanistan bir safta (ki bu ülkeler bile blok içinde karşı safta yer alıyordu[11]) Sırbistan ve Arnavutluk hariç diğer devletler de bunun tam karşı cephesinde yer alıyordu. Soğuk savaştan sonra da konjonktürel birtakım yakınlaşmalar olsa da üye ülkelerin tamamının aynı cephede yer aldığı söylenemez. Hatta örgüt kuruluktan sonra Ermenistan ve Azerbaycan savaşa girmiş, örgüt çözüm adına hiçbir şey üretememiştir. Son olarak; ŞİÖ, Rusya ve Çin'in uzun vadeli ortak çıkarlarına hizmet ederken KEİ üye ülkeler tarafından (genellikle AB'ye karşı) alternatif bir yapılanma olarak görülmüş, yeterli ilgi gösterilmemiştir.

Entegrasyon teorileri çerçevesinde incelemek gerekirse, ŞİÖ için henüz bu durum erkendir. Yeni işlevselcilik açısından değerlendirildiğinde yayılma tezinin geride kalan süre içinde düşük boyutta da olsa görüldüğü gözden kaçmamalıdır. Savunma amacıyla kurulan bu örgüt zamanla ekonomik kurumları da oluşturmuştur. Yayılma etkisinin devam edip etmeyeceğini yorumlamak için devamını beklemek gerekmektedir. Şu aşama bir şey söylemek

için erkendir. Aynı şekilde elit sosyalizasyon ve çıkar grupları tezlerinin geçerliliğini ölçmek için henüz yeterli zaman ve zemin oluşmamıştır. Ancak diğer taraftan KEİ'nin geride kalan 17 yıl içinde hiçbir yeni işbirliğine yol açtığı görülmemiştir ki bu kesin yargıya varılabilmesi için yeterli bir süredir.

Son olarak intergovernmentalist açıdan bakıldığında ise; ŞİÖ'nün uzun vadeli ortak çıkar sunması, Rusya ve Çin tarafından örgütün üzerinde önemle durulmasını sağlamış ve derinleşmesine vesile olmuştur. Her iki ülke de soğuk savaş sonrasında ortaya çıkan tek kutuplu sistemden rahatsızdır ve tek başlarına bir cephe oluşturabilecek kapasiteleri yoktur. ABD ve AB'nin başat rol oynamaya çalıştığı günümüz dünya sisteminde dünyanın en önemli ekonomik çekim alanlarından biri olan Asya – Pasifik ekseninin yarışta geri kalması beklenemez. Rakip bölgeler ve oluşumlar göz önüne alındığında bu birlikteliğin kısa sürmesi bu aşamada mümkün gözükmemektedir. KEİ ise daha önce de belirtildiği gibi uzun vadeli bir ortak çıkardan ziyade kısa vadeli hesaplarla kurulmuş bir örgüt görünümündedir ve üye ülkeler kalıcı bir bütünleşme beklememektedir. Türkiye ve Doğu Avrupa ülkeleri tarafından AB'ye alternatif olarak düşünülen bu örgüt üye ülkelerden bir kısmının AB'ye tam üye olması veya müzakerelere başlamasıyla fonksiyonunu yitirmeye yüz tutmuştur. En önemli üye Rusya'nın da yeterli ilgiyi göstermemesinin örgütün bu kadere mahkûm olmasında önemli bir etmen olduğu söylenebilir.

6. Sonuç

Bu çalışma her biri kendi bölgesinde entegrasyon amacı güden iki örgütün; Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Şanghay İşbirliği Örgütü'nün ekonomik faaliyetlerinin karşılaştırılması amacıyla hazırlanmıştır. Birinci kısımda entegrasyon teorilerine değinilmiş, ikinci ve üçüncü bölümlerde bu çerçevede Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Şanghay İşbirliği Örgütü'nün geldiği nokta ele alınmış, son olarak da iki örgüt bu çerçevede karşılaştırılmıştır.

Araştırmanın neticesinde Şanghay İşbirliği Örgütü'nün ekonomik entegrasyon yolunda önünde daha çok adım olmasına rağmen Karadeniz Ekonomik İşbirliğine nazaran daha başarılı netice verdiği gözlemlenmiştir. Bu sonucu çıkarırken referans noktası örgütlerin hedefinden ziyade geçmişte yaşadıkları tecrübeler ve taşıdıkları potansiyeller seçilmiştir. Ayrıca Şanghay İşbirliği Örgütü'nün gelecekte de faaliyetlerini sürdürmesinin kuvvetle muhtemel olduğu, buna karşılık Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin yolunun açık olmadığı sonucuna varılmıştır. Gerek yeni işlevsel teori gerekse de intergovernmentalism teorisi bu görüşleri desteklemektedir.

Araştırma hem entegrasyon teorilerinin kullanılması hem de uluslararası ekonomik örgütlerde başarı kıstasları için çerçeve çizmesi bakımından önemlidir ve daha önce bu çerçevede araştırma yapılmadığı görülmüştür. Araştırmada Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin neden âtl kaldığına dair fikirler yürütülmüş, aynı şekilde, Şanghay İşbirliği Örgütü'nde neden başarı potansiyeli olduğuna dair işaretler verilmiştir.

Kullanılan teorilerin henüz genel kabul görmediği göz önüne alınırsa çalışmada hata payı vardır. Bu bakımdan daha ayrıntılı şekilde incelenmeye muhtaçtır. Bunun yanında, her iki örgütte de Rusya gibi bir güç bulunduğu halde neden birbirine tezat oluşturdukları, AB başta olmak üzere diğer oluşumların etkisi, bloklaşma meselesinin olup olmadığı halen cevap bekleyen sorulardır.

Kaynaklar

- [1] S.J Hix, "Regional Integration", *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 12922-12925, (2004)
- [2] A. Cumbers, "Regional Integration", *International Encyclopedia of Human Geography*, 252-258, (2009)
- [3] B. Hettne, F. Söderbaum, "Thorising the Rise of Regionness", *New Regionalisms in the Global Political Economy*, Breslin S., ed., London, Routledge, (2002)
- [4] R. S. Karluk, *Uluslararası ekonomi: Teori ve Politika*, İstanbul, Beta, (2003)
- [5] S. Togan, vd, *Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye*, Ankara, DPT, (1995)
- [6] E. B. Haas, *The Obsolescence of Regional Integration Theor.*, Berkeley, CA, Institute of International Studies, (1976)
- [7] C. S. Jensen, "Neo-functionalism", *European Union Politics*, CINI M. ed., Oxford, Oxford University Press, (2003)
- [8] K. N. Özdağdeviren, *Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Türkiye*, İstanbul, Harp Akademileri Basım Evi, (1995)

- [9] Kuruluş antlaşması madde 4.
- [10] http://www.bstdb.org/general_pres.htm 1.1.2010
- [11] A. Davutoğlu, *Stratejik Derinlik :Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul, Küre, (2001)
- [12] <http://www.sectso.org/EN/brief.asp> 1.1.2010
- [13] <http://www.gazetem.ru/tur/news/ekonomi?id=487> 24.06.2009
- [14] T. J. Zhang, "China: Towards Regional Actor and World Player" *Global Politics of Regionalism : Theory and Practice*, Farrell M., Hettne B., Langenhove L.V., ed., London ;Ann Arb, Pluto Pres, (2005)
- [15] <http://web.worldbank.org> 25.12.2009
- [16] <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=213641> 22.02.2007
- [17] <http://web.archive.org/web/20071024121832> 30.11.2009
- [18] <http://www.ictsd.org/weekly/03-10-01/story3.htm> 30.11.2009